

KOLONYALİZM VE DÜZELTİCİ ADALET YAKLAŞIMLARI

Colonialism and Rectificatory Justice Approaches

Elif Çağla YILDIZ*

ÖZ

Geçmişte bir topluluğun bir başkasına karşı gerçekleştirdiği (soykırım, sürgün, köleleştirme, toprağa ve mallara el koyma gibi) haksız muameleler sebebiyle doğan zararların düzeltici adalet çerçevesinde ele alınması akademik yazında yeni bir eğilim değildir. Kolonyalizmden doğan zararlar da benzer şekilde düzeltici adalet tartışmaları ışığında değerlendirilmiş ve çeşitli düzeltici adalet yaklaşımları kolonyalizmin zararlarının nasıl düzeltileceğine dair argümanlar ortaya koymuşlardır. Kolonyal telafi savunucuları, kolonyalizmin varlığını devam ettirmesi, verilen zararların hesaplanmasının zorluğu ve kimi zararların telafisinin mümkün olmadığı gibi sorunları ihmal ettikleri gerekçesiyle eleştirilmişlerdir. Bu çalışmada düzeltici adalet yaklaşımlarının kolonyalizmden doğan zararlara yönelik ileri sürdükleri telafi yöntemleri ve formlarının öne sürülen eleştirilerle birlikte tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Düzeltici adalet, kolonyalizm, kazanç, zarar, telafi

ABSTRACT

Addressing the harms of past injustices (e.g. genocide, exile, enslavement, taking of land and property) committed by one community against another within the frame of rectificatory justice is not a new tendency in academic literature. Similarly, harms caused by colonialism were considered in the light of rectificatory justice and various rectificatory justice approaches put forward arguments about possible ways to rectify harms of

Makalenin Geliş Tarihi: 26.09.2019, **Makalenin Kabul Tarihi:** 10.03.2020

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı

E-posta: mailto:ecyildiz@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9703-1249.

colonialism. Defenders of colonial reparations were criticized for neglecting the continuity of colonialism, the difficulty of calculating harms and the impossibility of repairing certain harms. The purpose of this article is to discuss the methods and forms of reparations suggested by rectificatory justice approaches with the criticism they faced.

Key words: Rectificatory Justice, colonialism, benefit, harm, reparation

GİRİŞ

Meksika Devlet Başkanı Andrés Manuel López Obrador İspanya ve Vatikan'a yazdığı 1 Mart 2019 tarihli mektubuyla İspanya Krallığı'nın Vatikan'ın onayıyla on altıncı yüzyıldaki kolonyal yayılma faaliyetleri esnasında Amerika kıtasındaki yerli halklara karşı işlediği suçlardan ötürü özür talep etmişti.¹ Kolonyal dönemdeki haksız pratikler sebebiyle telafi talebi, esasında uluslararası siyaset gündeminde yeni değildi. 2001'de Durban'da Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Irkçılık, Irka Dayalı Ayrım ve Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğe Karşı Dünya Konferansı'nda telafi meseleleri uluslararası ajandaya dahil edilmeye çalışılmış ancak onarıcı adalet çağrıları Birleşik Devletler ve Avrupa Birliği'nin engelleriyle karşılaşmıştır. Telafi tartışmaları on beş Karayip Ülkesi'nin 1973'te oluşturmuş olduğu Karayipler Topluluğu'nun (CARICOM) Britanya, Fransa, Hollanda gibi eski sömürgeci ülkelere yönelttiği telafi taleplerinde varlığını devam ettirmektedir.² Karayipler Topluluğu bünyesinde 2013'te kurulan Telafi Komisyonu, oluşturduğu 10 maddelik eylem planıyla Afrika halklarına karşı işlenen köle ticareti ve soykırım suçlarından dolayı eski sömürgeci Avrupa ülkelerinin resmi özür, yerli halkların geliştirilmesi programı, Karayipler'de müzeler ve araştırma merkezleri gibi kültürel enstitüler kurulması, kamu sağlığı sorunlarının hafifletilmesi için destek, psikolojik rehabilitasyon, uluslararası borçların iptali gibi telafilerle yükümlü olduklarını ifade etmiştir.³ Kolonyalizmin zararlarının telafisi sadece uluslararası siyaset alanıyla sınırlı kalmamış akademik ortamda da çeşitli tartışmalara konu olmuştur.

¹ <https://t24.com.tr/haber/meksika-dan-ispunya-ve-vatikan-a-16-yuzyil-katliami-na-ozur-cagrisi,814046>, (erişim tarihi: 18.09.2019)

² Lynda J. Morgan, "Reparations and History", **Historians in Service of a Better South: Essays in Honor of Paul Gaston**, (ed.: R. J. Norrell / A. H. Myers), NewSouth Books, 2017, s. 153.

³ Andreas Buser, "Colonial Injustices and the Law of the State Responsibility: The CARICOM Claim for Reparations", **Heidelberg Journal of International Law**, 2017, Vol. 2, s. 414-415.

Kolonyalizm çerçevesinde getirilen telafi yaklaşımları temelde haksız bir eylemden ötürü verilen zararın giderilmesi modelini takip etse de, telafi önerilerinin kolonyalizmin türüne ve farklı bileşenlerinden kaynaklanan spesifik zararlara göre çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bu noktada kolonyalizmin tanımlanması gerekliliği kendini gösterir. Daniel Butt'a göre kolonyalizmi siyasi hakimiyet, ekonomik sömürü ve kültürel dayatma üzerinden karakterize etmek mümkündür.⁴ Kolonyalizm öncelikle bir halkın diğeri tarafından tabi kılınmasını içeren bir hakimiyet formudur. Bu hakimiyet farklı biçimler olsa da genel olarak sömürülen tarafın kendi kaderini tayin hakkının reddini ve kökleri ayrı bir siyasi oluşum dahilinde bulunan bir yönetim biçiminin dayatılmasını içermektedir. Butt'a göre bunun yanı sıra kolonyalizm sıklıkla kolonyal gücün kültürünün ve geleneklerinin sömürülene dayatılmasını bünyesinde barındırmıştır.⁵ Son olarak kolonyalizm köle ticareti, kültürel varlıklar ve doğal kaynaklara haksız olarak el konulması, sömürücü ticari ilişkilerin kurulması gibi biçimlerde ekonomik bir sömürüyü içermiştir.⁶ Ania Loomba modern öncesi versiyonu olan fetihlerden ayrı görülmesi gereken modern kolonyalizmin kapitalist bir sömürüden hareket ederek tanımlanması gerektiğini savunur. Roma ve Moğol İmparatorluklarının fetihleri başka halkların mallarının ve topraklarının ele geçirilmesinden ibaretken on altıncı yüzyılda ortaya çıkan modern kolonyalizm kapitalizm eşliğinde işleyerek farklılık göstermiştir. Kolonyal güçler hakimiyet kurdukları bölgeleri pazar olarak kullanıp buralardan hammadde ve işgücü elde ederek bu bölgeleri kendi kapitalist ekonomileriyle ilişki içine sokmuşlardır.⁷

Önerilen telafi formlarının kolonyalizmin anılan farklı bileşenlerinin neden olduğu zararlara göre çeşitlilik gösterdiğini söylemek mümkündür. Sözgelimi siyasi hakimiyete karşı kendi kaderini tayin hakkı öne çıkarılırken

⁴ Daniel Butt, "Colonialism and Postcolonialism", **International Encyclopedia of Ethics**, (ed. H. LaFollette), Oxford: Wiley-Blackwell, 2013, s. 893.

⁵ Butt, 2013, s. 893. Butt kolonyalizmin bileşenlerinden biri olarak görse de kültürel dayatma esasında her kolonyalizm örneğinde görülebilen bir özellik değildir. Sözgelimi asimilasyona dayalı Fransız kolonyalizminin tamamlayıcı bir bileşeniyken İngiliz kolonyalizminde yerli kültürlerle nispeten daha az müdahaleci bir politika izlendiği görülmektedir. Bununla birlikte İngiliz kolonyalizminde de metropol kültürünün üstünlüğüne dair bir varsayım mevcuttur. Yerli kültürlerle müdahale etmeme politikasının altında ötekinin Avrupa kültürünü öğrenmeye kapasitesi olmadığına dair başka türden ırkçı bir varsayım yer alır. Bkz. Alpana Roy, "Postcolonial Theory and Law: A Critical Introduction", **Adelaide Law Review**, Vol. 29 1/2, 2008, s. 333.

⁶ Butt, 2013, s. 893.

⁷ Ania Loomba, **Kolonyalizm Postkolonyalizm**, (çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 19.

ekonomik sömürü için parasal tazminat veya kalkınma yardımı gibi öneriler dikkat çekmiştir. Farklı telafi önerilerini gündeme getiren bir başka faktör kolonyalizm türüdür. Robert Young, her ne kadar kolonyal pratikler genel bir kolonyalizm kuramını sorunlu kılacak kadar çeşitlilik gösterse de kolonyalizmin temelde yaşam alanı kurmaya dayalı yerleşimci türü ile bir ülkenin sadece zenginliklerini istismara dayalı türü arasında ayırım yapılabileceğini belirtir.⁸ Bu ayrıma uygun olarak yerleşimci kolonyalizmi karakterize eden temel haksızlığın farklı olduğu iddiaları kendini göstermiştir. Margaret Moore'a göre yerleşimci kolonyalizmi karakterize eden söz konusu temel haksızlık, egemen bir grubun yerleştiği yeni ülkedeki yerli halkların topraklarını ellerinden almasıdır. Nitekim yerleşimci kolonyalizmin görüldüğü kimi ülkelerde yerli halkların kolonyal dönemde kendilerinden alınan toprakların iadesini talep ettikleri görülmüştür.⁹

Yerleşimci kolonyalizm dolayısıyla yerli halklara borçlu olunan telafiler ayrıca ele alınmakla birlikte, kolonyalizmi merkeze alan düzeltici adalet yaklaşımlarının genel olarak uluslararası bir düzlemden hareket ettiğini söylemek mümkündür. Göran Collste kolonyalizm tarihiyle küresel eşitsizlik arasında bağlantı kurarak kolonyalizm sonucunda Üçüncü Dünya ülkelerinin az gelişmesi ve sömürgeci ülkelerin zenginleşmesiyle bugünkü adaletsiz küresel yapının ortaya çıktığını vurgular. Kolonyalizm kolonileştirilen ülkelere zarar vermiş, bu ülkelerin yoksullaşması ile sömürgeci güçler zenginleşmiştir. Collste, haksız eylemlerden doğan zararların düzeltilmesinin etik bir yükümlülük olarak ileri sürüldüğü düzeltici adalet düşüncesinden hareketle kolonyalizmden kazanç sağlayan ülkelerin ondan zarar görenlere karşı düzeltme ödevi bulunduğunu ileri sürmüştür.¹⁰ Kok-Chor Tan da düzeltici adalet yükümlülüğünde David Miller'ın ulusal sorumluluk yaklaşımından hareket ederek bir ulusun bugünkü nesillerinin geçmiş nesillerin haksız pratiklerini düzeltme yükümlülüğü olduğunu iddia etmiştir.¹¹ Butt ise Collste ile benzer şekilde içinde bulunulan mevcut adaletsiz yapının tarihsel kolonyal pratiklerden kaynaklandığını belirterek dünyanın kimi yoksul ülkelerinin bugün dünyanın en zengin ülkelerinin eski kolonileri

⁸ Robert J. Young, **Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş**, (çev. B. Toksabay Köprülü-S. Şen), Matbu Kitap, İstanbul, 2016, s. 23-25.

⁹ Margaret R. Moore, "Justice and Colonialism", **Philosophy Compass**, 2016, Vol. 11 (8), s. 455.

¹⁰ Göran Collste, " '... restoring the dignity of the victims' Is global rectificatory justice feasible?", **Ethics&Global Politics**, 2010, Vol. 3, No. 2, s. 85-86, 92.

¹¹ Kok-Chor Tan, "National Responsibility, Reparations and Distributive Justice", **Nationalism and Global Justice: David Miller and His Critics**, (ed. H. De Schutter / R. Tinnevelt), Routledge, 2013, s. 78-79.

olduğuna dikkat çekmiştir. Butt'a göre bu eski sömürge ülkelere karşı gelişmiş ülkeler telafi etmeye dayalı yeniden dağıtıcı ödevlerle yükümlüdürler.¹²

I. Kolonyal Telafinin Detayları: Taraflar ve İzlenecek Yöntemler

Collste kolonyalizmden kaynaklanan haksız eylemlerin telafi edilmesi savunusunu Aristoteles'in düzeltici adalet düşüncesine dayandırır. Collste'nin hareket noktası, Aristoteles'in "Biri dövülüp öteki dövünce ya da biri öldürülüp diğeri öldürülünce yapılan ile maruz kalınan eşit olmayan bir bölümlenme olarak görülür; buna karşılık yargıç, cezayla kazancı azaltarak bunları düzeltmeye çalışır." ifadesidir. Adaleti sağlamak için gereken, kazanç ile zararın ortasının bulunmasıdır. Collste, düzeltici adaletin bu gerekliliğinden hareketle kolonyalizmden kazanç sağlamış ülkelerin sömürgeleştirilenlere vermiş olduğu zararı düzeltme yükümlüğü olduğunu savunur.¹³ Bir tarafa zarar vermiş eylemlerin sonuçlarının düzeltilmesi ahlaki bir yükümlülük olduğundan ve kolonyalizm de çeşitli şekillerde kolonilere zarar verdiğinden kolonyal geçmişteki zarar verici pratiklerin telafi edilmesi gerekmektedir.¹⁴ Kolonyalizm sömürülen ülkelere karşı ekonomik sömürü, askeri saldırı, kölelik ve soykırım gibi örneklerinde de görülebileceği üzere çeşitli şekillerde zarar verici pratikler içermiştir. Amerika'da yerli halk için hastalıklar, açlık ve insanlık dışı çalışma koşulları sonucu demografik bir felakete yol açmıştır. Latin Amerika sömürgeleştirildiğinde kolonilerin ekonomileri tamamen kolonyal güçlerin ihtiyaçlarına göre yapılandırılmış, sözgelimi Brezilya'nın ekonomik tarihi on altıncı yüzyıldan bu yana bağımlılık tarihi olmuştur. Asya'da Britanya'nın Hindistan ve Çin ekonomilerini dünya pazarına entegre etme isteği kıtlığa ve açlık sonucu kitlesel ölümlere sebep olmuştur. Britanya kolonisi olmadan evvel dünyanın en varlıklı bölgelerinden olan Bengal kolonyal dönemle birlikte en yoksul bölgelerden biri haline gelmiştir. Kolonyalizm Afrika'yı da temel bir altyapıdan, kamu sağlığı tesislerinden ve eğitilmiş vatandaşlar ve liderlerden yoksun bırakmıştır.¹⁵

Collste kolonyalizmin zararlarının telafisini düzeltici adalet bağlamında gerekli görse de kazanç ve zararın ortasını bulacak bir telafinin söz konusu olması için bir ülkenin sömürgecilik sebebiyle zarar görmüş olmasının tek

¹² Daniel Butt, "Repairing Historical Wrongs and the End of Empire", **Social & Legal Studies: An International Journal**, 2012, Vol. 21 (2), s. 229-30.

¹³ Collste, 2010, s. 86.

¹⁴ Göran Collste, **Global Rectificatory Justice**, Palgrave, 2015, s. 17.

¹⁵ Collste, 2010, s. 90-91.

başına yeterli olmadığını ifade eder. Telif yükümlülüğünden söz edebilmek için verilen zararın etkilerinin bugün hala görülebilir olması gerekir. Collste sömürünün etkileri sürmüyorsa eski sömürgeci ülkelerin tazmin yükümlülüğü olmayacağını ifade eder. Ona göre verilmiş olan zarar, eğer etkileri günümüze ulaşmamışsa tarihin konusu olabileceken etğin ilgi alanına hiçbir zaman dahil olmayacaktır.¹⁶ Collste böylelikle telif tartışmalarında tarafların tespiti sorununa günümüzde kolonyalizmden kazanç sağlamaya devam edenleri borçlu, kolonyalizmden hala zarar görenleri ise alıcı tayin ederek yanıt vermiş olur. Elbette asıl yükümlü taraf bizzat kolonyal faaliyetlerde bulunmuş olan kişi ve şirketlerdir, ancak bugün doğrudan kolonyal faaliyette bulunmuş bu oluşumlar varlığını sürdürmemektedir. Sömürgecilik faaliyetinde bulunmuş olan bireylerin, diğer bir deyişle fatihlerin, köle tacirlerinin, sömürgeci devletlerin resmi temsilcilerinin ve Doğu Hindistan Kumpanyası gibi şirketlerin ardıllarını sorumlu tutmak önerisi ise ardılları tespit etmek oldukça zor olacağından uygulanabilir bir öneri değildir.¹⁷ Collste bu durumda en isabetli çözümün yükümlülüğü asıl yükümlü olan bu kişi ve şirketlerin uluslarına yüklenmesi olduğuna işaret eder. Kolonyal faaliyetlerin bizzat faili olmasalar bile gerek geçmişteki uluslar gerekse onların bugünkü ardılları kolonyalizmin avantajlarından yararlanmışlardır ve bu sebeple düzeltme yükümlülüğüne sahiptir. Eski sömürgecilerin ardılları olan Fransızlar, İngilizler, Belçikalılar bugün sahip oldukları refahın bir kısmını kolonyalizmden sağlamışlardır. Dolayısıyla eski sömürgecilerin ardılları kolonyalizmin avantajlarından yararlandıkları sürece telifle yükümlüdürler.¹⁸

Tan da Collste gibi ulusları kolonyal telifden sorumlu taraf olarak görür. Miller'ın devredilebilir ve kolektif ulusal sorumluluk anlayışından hareket ederek kolonyalizmi de içerecek şekilde geçmişteki haksız pratikler dolayısıyla ortaya çıkan telif yükümlülüğünü gerekçelendirir. Tan'a göre geçmiş nesiller döneminde gerçekleşen ve faillerinin bugün hayatta olmadığı haksızlıklar söz konusu olduğunda kurulacak bir telif ilişkisinde sorumlu tarafın kimlerden oluşacağı sorusunun cevabı devredilebilir ve kolektif sorumluluk anlayışında yatar. Bu bağlamda geçmişte sömürülmüş bir ulusun bugünkü üyeleri eski sömürgeci ulusların bugünkü üyelerinden tarihsel haksızlığın faili olmadıkları halde telif talep edebileceklerdir. Tan'ın temel aldığı kolektif sorumluluk anlayışı ulusun bir bütün olduğu düşüncesinden ileri gelmektedir. Ulusun tüm üyelerinin paylaştığı kolektif sorumluluk gereği

¹⁶ Collste, 2010, s. 89.

¹⁷ Collste, 2010, s. 93.

¹⁸ Collste, 2010, s. 93-94.

bir ulusun bireysel üyeleri ulusun bir bütün olarak aldığı kararlardan ve yaptığı seçimlerden sorumlu kabul edilmelidir. Tan bu noktada Miller'ın "müşterek pratik" modeline dikkat çeker.¹⁹ Bu modele göre bir grubun bireysel üyeleri gruba üyelikleri sebebiyle müşterek bir pratikten, bir grubun bütün olarak aldığı kararlardan ve gerçekleştirdiği politikalardan kazanç elde etmişlerse grubun bu müşterek ediminden ötürü sorumlu tutulmaları mümkündür. Uluslar üyelerine kazanç ve ayrıcalıklar sağlama açısından ortaklığa dayalı bir topluluğun belirtilerine sahiptirler. Üyeler kendilerini bir topluluğun ortak üyeleri olarak müşterek bir girişim biçimine dahil olmuş hissederler. Uluslar üyelerine önemli ölçüde somut maddi varlıklar ve dil, kültürel kimlik, yaşam tarzı gibi somut olmayan varlıklar temin ederler. Buna karşılık ulusun üyelerinden ulusal kimliğin muhafazasını önemli görüp onun devamlılığını güvenceye alarak fedakarlıkta bulunmaları beklenir. Üyelerin müştereken değer verilen yaşam tarzını muhafaza etme ve onu ortak bir şekilde biçimlendirme için fedakarlığa hazır oldukları bir birlik olarak ulus ideali söz konusudur.²⁰ Dolayısıyla bir ulusun üyeleri toplumlarının kültürel ve siyasi özelliklerinden kolektif olarak sorumludurlar. Bu ulusal karakteristikler gerçekte üyeleri tarafından sıkı bir şekilde seçilmiş olsa da olmasa da üyelerinin değer verdiği veya değer vermek için sebeplerinin bulunduğu, korumak için adım attıkları özelliklerdir. Buna ek olarak Miller'a göre ulusal üyeliğin kazançlarının birçoğunun aslında miras kalmış olduğunu kabul etmek gerekir. Bunlar geçmiş nesillerin karar ve tercihleri sonucu ortaya çıkan faydalardır. Bir ulusun bir toprak parçası üzerindeki sahipliği, kümülatif ekonomik, sosyal, beşeri sermayesi, temel toplumsal altyapısı gibi özellikler ile somut olmayan kültürel yaşam tarzı, ulusal bir dil, tarih, ulusal mitler gibi kazançlar geçmiş nesillerin karar ve eylemleri sonucu elde edilmiştir. Bu sebeple çeşitli kazançlar devredilebiliyorken yükümlülüklerin devredilemeyeceğini öne sürmek mümkün değildir. Üyeler üyelikleri sebebiyle avantajlarla birlikte dezavantajları da devralmayı kabul etmiş olurlar. Müşterek bir birimin üyeleri, seleflerinin miraslarının sağladığı kazanç ve ayrıcalıklarından faydalanırken bedel ve külfetlerini reddedemeyeceklerdir. Dolayısıyla ulusal sorumluluk kolektif olmanın yanı sıra ardıl nesillere devredilebilir bir sorumluluktur da. Bir ulusun geçmişte gerçekleştirdiği bir haksızlığı düzeltmek yalnızca haksızlığın meydana geldiği dönemdeki üyelerin kolektif sorumluluğu olmayıp bugünkü üyelere de miras kalmaktadır. Ancak Tan sonraki nesillerin devraldığı bu sorumluluğun nedensel değil iyileştirici bir sorumluluk olduğunu ifade eder.²¹ Var olan adaletsizlikten bizzat sorumlu olmasalar da sonraki nesiller bu adaletsizliği

¹⁹ Tan, 2013, s. 80-81.

²⁰ Tan, 2013, s. 81.

²¹ Tan, 2013, s. 81-82.

düzeltilmekle yükümlüdürler. Tan sorumluluk kavramı kolektif oluşumları kapsayacak şekilde genişletildiğinde ulusun ulusal kimlik varlığını sürdürdüğü sürece geçmişteki karar ve eylemlerinden sorumlu tutulabilir ahlaki bir varlık olarak devamlılığına işaret eder. Sonuç itibariyle kolektif ve devredilebilir sorumluluk yaklaşımı uluslara sorumluluk yüklenebilecek ahlaki failer olarak muamele etme etmeyi mümkün kılmaktadır. Tan'a göre böylelikle telafi tartışmalarındaki sorumlu tarafın kimliği sorunu kolektif ve devredilebilir sorumluluk yaklaşımıyla aşılabılır hale gelmektedir.²²

Collste ve Tan yalnızca sömürgeci ulusların bugünkü ardıllarını yükümlü olarak belirlemede birleşmezler. İkisi de kolonyal geçmişin bugünkü kazançlarından faydalanma kriterine göre yükümlü tarafı genişletme yanlısıdır. Bu bakımdan sonradan sömürgeci bir ülkenin vatandaşı haline gelen bir göçmeni örnek göstermeleri dikkat çekicidir. Tan'a göre sözgelimi Hindistan'dan Britanya'ya gelmiş bir göçmen de Hindistan'ın Britanya'ya karşı yönelttiği telafi taleplerinin muhatabıdır. Ortaklığa dayalı bir topluluk olan ulusun üyesi olarak ortaklığın kazançlarından istifade eden her üyeye iyileştirici sorumluluk yüklenebilecektir. Başarılı bir şekilde toplumsal yaşama uyum sağlamış bir göçmenin, üyesi olduğu ulusun geçmişteki haksızlıktan dolayı bugün sahip olduğu iyileştirici ödeve katılması beklenebilir. Üyesi olunan yeni bir ulusun mirasının getirdiği kazançlar bazı bedelleriyle birlikte devralınmaktadır.²³ Collste de sonradan vatandaşı olduğu ülkede kolonyalizmin avantajlarından faydalandığı sürece çifte vatandaşların da telafi yükümlülüğü olduğuna dikkat çeker. Söz konusu vatandaşlar eskiden kolonyal faaliyetlere karışmış bir devletin vatandaşı olarak onun tarihsel sorumluluğunu kabul etmişlerdir. Collste'nin faydalanma kriterine bağlılığı kolonyal telafiden sorumlu olan ulusların kapsamını da genişletmesine yol açmıştır. Collste'ye göre kolonyal faaliyete bizzat karışmamış olan gelişmiş ülkeler de kolonyalizmden avantaj sağladıkları sürece telafi yükümlülüğüne sahiptirler. Ancak yükümlülüğün içeriği konusunda bir ayırım yapılmalıdır. Bahsedilen devletler ekonomik kazançlar elde ettikleri için sadece ekonomik bir tazminle yükümlüyken, eski kolonyal güçlerin ardılları politik ve kültürel tazmin ödevlerine de sahiptirler.²⁴

Butt'ın telafi yaklaşımı faydalananı yükümlü tutan Collste ve Tan'dan ayrılır. Faydalananı sorumlu tutma yaklaşımı kimin tarihsel haksızlığa dayanarak kazanç sağladığı ve kimin bu haksızlık sebebiyle zarara uğradığı sorusuyla kolonyal telafide tarafların belirlenmesi sorununa bir çözüm

²² Tan, 2013, s. 82.

²³ Tan, 2013, s. 83.

²⁴ Collste, 2010, s. 93-95.

sunmaktadır. Fakat bu yaklaşım aynı zamanda kolonyalizmin sebep olduğu kazancın ve zararın sürüp sürmediğini, süren zararın ne boyutta olduğunu sorarak kolonyalizmin net etkilerine vurgu yapması itibariyle eski sömürgelerin kolonyalizm olmasaydı bugün daha iyi durumda olup olmayacağını sorgulamayı beraberinde getirmektedir. Söz konusu sorgulama sömürgelerin de kolonyalizmden kazanç elde etmiş olabileceği ihtimalini kabule yol açarak kolonyalizmden kalanın net bir kayıp olduğu iddiasına temellenen telafi savunusunu kırılğan hale getirmektedir.²⁵

Butt öncelikle kazanç ve zararın belirlenmesi yönteminde tazmine ilişkin günlük söylemdeki eski hale getirmenin kolonyalizm açısından elverişsizliğine dikkat çeker. Kolonyalizm bağlamında haksızlığın meydana geldiği zamanla günümüz arasındaki zaman farkının fazlalığı eski hale getirme çözümünü elverişsiz kılmaktadır. Bu sebeple kazancın ve zararın hesaplanması yönteminde, sömürülen ülkenin güncel durumuyla kolonyal bir ilişkinin yokluğunda bugün içinde bulunacağı varsayımsal durumun karşılaştırılması öne çıkmaktadır. Butt bu karşılaştırmada eski hale getirmedeki karşılaştırmının aksine referans alınacak bir gerçeklik olmadığına dikkat çeker. Dolayısıyla bu karşılaştırmada zarar görenin kolonyalizm meydana gelmeseydi bugün içinde bulunacağı en olası durumun nasıl belirleneceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Butt'a göre tarihin sayısız şekillerde işleyebilme ihtimalleri göz önüne alındığında verilebilecek en standart yanıt "haksız pratik hiç gerçekleşmeseydi ortaya çıkabilecek en muhtemel durum ne olurdu?" sorusunun cevabıdır. Ancak en muhtemel durumu referans almak pek çok bağlamda yerinde bir karşılaştırmaya imkân verse de kimi durumlarda kabul edilemez sonuçlara yol açabilmektedir. Şoförünün dikkatsiz sürücülüğü sonucunda geçirdiği kazayla sakatlanan ancak bu kaza yüzünden kaçırmış olduğu uçak düşen iş adamı örneği bu bağlamda yol göstericidir. Butt bu durumda, şoför dikkatsizliğiyle kazaya sebep olmasaydı ortaya çıkabilecek en muhtemel durumun ne olacağını sormak yerine hem şoförün dikkatli davranıp kazaya sebep olmadığı hem de uçağın düşmediği bir varsayımsal durumdan yararlanmanın daha isabetli olduğunu öne sürer.²⁶ Bu çifte varsayımsal durum, haksız eylem gerçekleşmeseydi ortaya çıkabilecek olan en muhtemel durum olmasa da zarara uğrayanın zararını ölçmede hareket edilmesi gereken noktadır. Zarara uğrayanın zararını yalıtmadaki en iyi yol haksızlığın yokluğunda ortaya çıkacak en olası sonuç değildir. Butt'a göre bunun yerine odaklanılması gereken, mağdura haksız bir şekilde zarar verilmiş olduğu ve tazmine hakkı

²⁵ Butt, 2013, s. 233, 236.

²⁶ Butt, 2013, s. 235-236.

olduğu düşüncesidir. Butt bu çifte varsayımsal durumu kolonyalizm örneğine uyarladığımızda sadece kolonyal ilişkinin hiç gerçekleşmediği değil aynı zamanda farklı topluluklar arasındaki ilişkilerin hiçbir şekilde hakimiyet ve sömürü içermediği bir durum tahayyülünde bulunmamız gerektiğini belirtir. Eğer kolonyal hakimiyetin haksız olduğunu ve sebep olduğu eşit olmayan güç ilişkilerinden faydalanmanın sömürücü olduğunu düşünüyorsak bu durumda ahlaki olarak geçerli varsayımsal durum, taraflar arasında hiçbir ilişkinin gerçekleşmediği değil hakimiyet ve sömürü içermeyen, iş birliğine dayalı bir ilişkinin meydana geldiği olacaktır. Dolayısıyla sömürülen tarafın kaybının belirlenmesinde kolonyal bir ilişkinin gerçekleşmediği en olası durumdaki muhtemel kaderinden bağımsız olarak değerlendirme yapılmalıdır. Kayıp, taraflar arasındaki ilişkinin hakimiyet ve sömürü içermeyen adil bir şekilde kurulduğu bir çifte varsayımsal durumla sömürülen tarafın aktüel durumu kıyaslanarak tayin edilmelidir. Butt'a göre tam donanımlı bir düzeltici adalet yaklaşımı her verili bağlama uygun çifte varsayımsal durumu bulacaktır. Bu varsayımsal durum hakimiyetin olmadığı, karşılıklı kazanca dayalı bir bağlamda taraflar arasında adil bir iş birliğini tahayyül eden olacaktır.²⁷ Netice itibariyle Butt'ın çifte varsayımsal bir durumla aktüel durumu karşılaştırarak sömürülen tarafın adil bir ilişkinin yokluğunda yoksun kaldığı kazancı belirlemeye odaklandığını söylemek mümkündür.²⁸ Butt'ın Tan ve Collste'nin aksine "faydalanan öder" prensibinden ayrılışı telafide izlenmesi için önerdiği yöntemi farklılaştırmıştır. Butt dağıtıcı adaletle zorunlu şekilde ilişkili bir düzeltici adalet yaklaşımı ortaya koyarak da diğerlerinden ayrılır. Onun telafiye ilişkin yaklaşımı düzeltici ve dağıtıcı adaletin zorunlu bir ilişkisini öne çıkarır. Bugün kolonyalizm de dahil olmak üzere geçmişteki haksız pratikler sonucu zenginleşmiş ülkeler düzeltici nitelikte yeniden dağıtıcı ödevlerle yükümlüdürler. Zira geçmişte dağıtıcı adalete aykırı bir şekilde kaynaklar ve varlıklar tahsis edilmiştir. Tarihsel adaletsizliğin adil olmayan bu dağıtıcı etkileri düzelterek kaynakların ve varlıkların yeniden dağıtımına ihtiyaç vardır.²⁹

II. Telafi Formları

Kolonyalizmi merkeze alan düzeltici adalet yaklaşımları temel olarak ekonomik telafiler üzerinden ilerleseler de telafi önerilerinin ekonomik tazminle sınırlı olmadığı görülür. Butt geçmişteki adil olmayan kaynak ve varlık dağıtımından dolayı yeniden tahsise odaklanarak ekonomik bir tazmini öne çıkarmış olsa da mağdurların ardıllarının sembolik telafileri

²⁷ Butt, 2013, s. 236-239.

²⁸ Bkz. Butt, 2013, s. 235-236.

²⁹ Butt, 2013, s. 230-231.

arzulayabileceğini de kabul eder.³⁰ Hatta maddi bir tazmine odaklanmanın yetkilileri özür gibi uzlaşmacı süreçlere eğilmekten alıkoyacağına veya mağdurların acısının küçümsemesine yol açabileceğine dikkat çeker. Collste de düzeltmenin ekonomik bir yeniden dağıtımdan farklı olarak özür gibi formlar alabileceğini ifade eder.³¹

Tan ise kolonyalizmin kültürel zararlarıyla ve bu zararların telafisiyle ayrıca ilgilenmiştir. Tan'a göre uluslararası kolektif haklar tarihsel adaletsizliklerin düzeltilmesi açısından önem arz ederler. Tabiiyet altındaki halkların kendi kaderini tayin hakkı bunun başta gelen örneklerindedir. Ancak Tan kolonyalizmin etkilerini tazmin etmenin siyasi bağımsızlığı tanımaktan fazlasını gerektirdiğine işaret eder. Kolonyalizmin ayrıca sömürülen ulusların kültürü üzerinde de etkisi olduğundan bu ulusların kültürel bağımsızlıklarını sağlayacak telafiler de gerekir. Metropol ülkelerdeki müzelere götürülen yerel sanat örnekleri ve hazineler gibi kültürel varlıklar bu ülkelere geri verilmelidir. Bunun dışında dayatılan yabancı kültürler vasıtasıyla bastırılmış olan kültürel kimlik ve mirasın geri kazanılmasına ve canlandırılmasına yönelik uluslararası destek ve yardım alma hakları da uygulamaya konmalıdır.³² Fakat kolonyalizmin sömürülen halkların kültürü üzerindeki etkisi bu kadarla sınırlı olmamıştır. Tan kolonyalizmin halkların kültürlerinin, sanatlarının, danslarının, tarihlerinin, coğrafyalarının, edebiyatlarının ve sözlü kültürlerinin imhasına veya kasıtlı olarak değersizleştirilmesine yol açarak bilinçli şekilde sömürgecilerin dil ve kültürünü yücelttiğine dikkat çeker. Eski sömürge ülke vatandaşları da sömürgeci güçlerin kültürlerini kendi kültürlerine üstün görmekteyler. Tan'a göre zengin ülkelerin kültürel ürünlerinin etkisi azaltılarak bu ülkeler geliştirmekte olan ülkelerdeki kültürlere has belli özelliklerin farkına vardırılmalıdır. Bundan başka yoksul toplumların kültürlerinin zengin olanlara ihracı için uluslararası yardım devreye girmelidir. Böylelikle kültüre öz saygının geri kazanılmasında dışarıdakilerin bu kültürün değerini kabul etmesi yolundan faydalanılacaktır. Son olarak yoksul ülkelerin kendi topraklarında kültürlerini sürdürmelerini kolaylaştıracak eğitimsel yardım, kültürel etkinliklere fon sağlama, önemli kültürel miras ve hazinelerin muhafazası ve restorasyonuna destek gibi yardım türleri de Tan'a göre önemlidir.³³

³⁰ Butt, 2013., s. 230.

³¹ Collste, 2010, s. 97.

³² Kok-Chor Tan, **Toleration, Diversity and Global Justice**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Toronto, University of Toronto, 1988, s. 123.

³³ Tan, 1988, s. 126-127.

Jon Miller ve Rahul Kumar telafi formlarının başlıca örnekleri arasında para, toprak, özür, anıtlar ve müzeler, hukukta ve siyasi kurumlarda değişiklikler, toplumu geçmişteki haksızlıklar hakkında bilgilendirmeye yönelik eğitim politikalarının yer almasına dikkat çekerek tüm vakalarda telafinin alabileceği tek bir ideal formun mu olduğu yoksa telafi formunun bağlama göre çeşitlilik mi göstereceği sorusunun gündeme geldiğine değinirler.³⁴ Telafi formlarının her bir sömürü ilişkisi bağlamında çeşitlenebileceğinin örneklerini görmek mümkündür. Pedro Malavet'in Porto Riko bağlamında önerdiği telafi formları bu bakımdan iyi birer örnektir. Malavet hala ABD federal toprakları dahilinde yer alan Porto Riko örneğinde self determinasyon gibi alışıldık bir önerinin yanı sıra egemenliğin tesisine yardımcı olunması, ABD'nin Porto Riko'dan aldığı ve özellikle askeri amaçlar için kullandığı topraklarının temizlenerek iade edilmesi, işgal için maddi tazminat, özür ve kamuoyu açıklaması gibi örnekler ortaya koymuştur.³⁵

III. Eleştiriler

Kolonyalizme yönelik düzeltici adalet yaklaşımları birçok açıdan eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu yaklaşımlardan bazılarının temel aldığı kazanç/zarar modelinin getirilen eleştirilerin pek çoğunun kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Catherine Lu'ya göre düzeltici yükümlülüğü kazanç/zarar ekseninde ele almak sömürülen ülkelerin de kolonyalizmden kazanç elde ettiği ve dolayısıyla ortada tazmin edilecek bir zarar olmadığı savunusuyla karşılaşma riskine sahiptir. Sözgelimi Britanya'nın kolonyal tebaalarına parlamenter demokrasi, yaygın hukuk kurumu, endüstriyel ekonomik kalkınma ve gelişmiş ekonomik şartlar gibi net faydalar sağladığının öne sürüldüğü görülmektedir. Yine Japon kolonyalizminin Kore'de tarımsal üretimi artırdığı ve Güney Kore'nin ekonomik atılımında pay sahibi olduğu iddia edilmiştir.³⁶ Lu kazanç/zarar hesabının yol açtığı bu handikabı eleştirirken aslında uluslar düzleminde şekillenen düzeltici adalet yaklaşımlarının başka bir handikabına da işaret etmiş olur. Düzeltici yükümlülükler ulus gibi grupların net kaybı ve kazancının değerlendirilmesi üzerine kurulduğunda bireyler ve ulus olmayan grupların tecrübe ettiği haksızlıkların dikkate alınmaması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Sözgelimi

³⁴ Jon Miller/Rahul Kumar, "Preface", **Reparations: Interdisciplinary Inquiries**, (ed. J. Miller / R. Kumar), Oxford University Press, 2007, s. v.

³⁵ Pedro A Malavet., "Reparations Theory and the Postcolonial Puerto Rico: Some Preliminary Thoughts", **Berkeley La Raza**, 2002, Vol. 13, s. 405-406.

³⁶ Catherine Lu, **Justice and Reconciliation in World Politics**, Cambridge University Press, 2017, s. 166-168.

Japon kolonyalizminin bıraktıkları sayesinde Güney Kore'nin kalkınmaya giden yolunun açıldığı iddiası Japon ekonomi politikalarının kırdı yaşayan Koreli kadınları mağduriyete karşı kırılğanlaştırdığı gerçeğini ihmal etmektedir. Japonya'nın kolonyal ekonomik politikaları Kore tarımına zarar vererek çiftçi aileden gelen pek çok kadını kazancı yüksek bir iş bulmak için evden ayrılmak zorunda bırakmış ve kırılğanlıklarından istifade edilerek Japon ordusuna seks kölesi haline getirilmelerine sebep olmuştur. Lu bu sebeple ulusların kazancı ve zararı ekseninde şekillenen bir düzeltici adalet yaklaşımının bireylere ve toplumsal olarak kırılğan diğer gruplara karşı adaleti yerine getirmede başarısız olacağını ileri sürer. Gelecekteki çoğunluk için ekonomik gelişme gibi olumlu bir sonucun ortaya çıkmasına odaklanılarak belli bireylerin ve marjinalleştirilmiş grupların mustarip olduğu kolonyal hakimiyet, baskı ve acımasızlıkların tarihsel haksızlıkları gözden kaçırılmaktadır.³⁷

Kolonyalizme yönelik düzeltici adalet yaklaşımlarının telafi ilişkisinin taraflarını uluslar olarak belirleyişinin Lu'nun eleştirisine konu olanlar dışında da eksiklikleri mevcuttur. Ulus gibi fazlasıyla homojenleştirilmiş bir topluluktan hareket etmek bilhassa ekonomik telafiler açısından adaletsiz sonuçlara yol açma riskini barındırır. Uluslar düzleminde bir telafi düşüncesinde ve ulusal sorumluluğa dayalı tazmin yükümlülüğünde adaletin sağlanmasını zorlaştıracak handikaplar vardır. Sömürülen ülkelerde sömürgeci güçlerle birlikte hareket ederek kolonyalizmden kazanç elde etmiş yerli elit sınıfı kolonyal pratiklerden zarar görmüş ezilen kesimle ulus çatısı altında telafinin alıcısı olarak bir araya getirmek düzeltici adaletin hedefine ne derece ulaşacağına dair soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Aynı şekilde sömürgeci bir ülkenin kolonyalizmden doğrudan kazanç sağlamış olan sermaye sınıfı ile kazanç elde edip etmediği sıkı bir hesap gerektirecek ezilen sınıflarını aynı ulusa mensup olmaları sebebiyle aynı borcun yükümlüsü haline getirmek de benzer bir şüphenin hedefi haline gelmeye müsaittir. Özellikle ulus-ötesi bir sermaye sınıfının ortaya çıktığı³⁸ ve ülke sınırları üzerinden tayin edilen sömüren/sömürülen ayrımının bulanıklaştığı günümüz küresel düzeninde³⁹ uluslar düzleminde telafiye dayanan düzeltici adalet yaklaşımları amaçladıklarının aksine bir sonuçla karşılaşma potansiyeline sahiptirler.

³⁷ Lu, 2017, s.169.

³⁸ B. S. Chimni, **International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches**, Cambridge University Press, 2017, s. 507.

³⁹ Eve Darian-Smith, "Postcolonial Theories of Law", **Law and Social Theory**, (ed. R. Banakar / M. Travers), 2013, Hart Publishing, s. 250.

Kazanç/zarar eksenine odaklanış, tazmin dili çerçevesinde kurulamayan kültürel zarar gibi türleri dışarıda bırakması sebebiyle de eleştirilmiştir. Lu kolonyal ilişkilerde bu bağlamda kolayca ölçülemeyen başlıca zararlara kültürel disoryantasyon ve asimilasyonu örnek gösterir. Japonya'nın, Korelileri Japon isimleri almaya ve Japonca'yı resmi eğitim dili olarak benimsemeye zorlama gibi faaliyetleri içeren "etnisiteyi silme" politikası son bulmuş olsa bile Korelilere karşı asimilasyoncu tavırlar veya Japon kültüründe "Japonluk"a ilişkin dışlayıcı kavramsallaştırmalar varlığını sürdürmektedir.⁴⁰ Ancak Lu bugünkü Japon devleti ve toplumunun günümüzdeki bu yapısal adaletsizliği düzeltme sorumluluğuna sahip olduğunu kabul etmekle birlikte söz konusu düzeltmenin kazanç/zarar ekseninde gerçekleştirilmesinin zorluğuna işaret eder. Sözelimi sömürgeleştirilenin disoryantasyonu durumunda bir haksızlığın gerçekleştirildiğini ve insanların bugün hala bu haksızlıktan ötürü zarar görmeye devam ettiklerini kabul etsek de günümüzde kolonyalistlerin ardılarının bundan nasıl istifade ettiğini görmek zordur. Bunun yanı sıra, bahsedilen zararların tazmin edileceğine dair bakış açısı özgürleştirici değildir. Kültürel disoryantasyon bugün toplumsal ilişkilerde kırılan grupların marjinalleştirilmesini devam ettirmektedir. Dolayısıyla Lu, kültürel haksızlıklar bağlamında geçmişteki haksızlığın tazmininden ziyade varlığını sürdüren yapısal adaletsizlikleri reforma tabi tutmaya yönelik onarıcı cevaplara odaklanılması gerektiğine işaret eder.⁴¹

Lu kazanç/zarar temelli modelin kusurlarına işaret etmenin ötesine geçerek kimi haksızlıkların telafi edilmesinin mümkün olmadığını ifade eder. Bugün, uzak bir geçmişteki tarihsel haksızlıklara cevaben ne yapılırsa yapılsın tarihe sünger çekilemeyecektir. Parçalanmış bütün haline getirilemeyecek, mağdurların acısı geri alınıp telafi edilemeyecek ve haksız eylemlerde bizzat rol alan kusurlular cezalandırılmayacaktır.⁴² Ancak Lu onarılabilecek bir şey olmasa da bugünkü toplumların geçmişteki haksızlıkları kabul ödevi olduğunu ileri sürer. Bu hem tarihtekilere karşı ilk ödevdir hem de bugünkü ve gelecekteki karşılıklı saygı ve siyasi uzlaşmanın geliştirilmesi açısından temel önemdedir. Lu kabul veya özür gibi girişimleri geçmişteki haksızlıklara karşı bir telafiden çok gelecekteki uzlaşmaya yönelik adımlar olarak görür. Bu da düzeltici adalet yerine geçmişten gelen adaletsizliklerin güncel

⁴⁰ Lu, 2017, s. 173.

⁴¹ Lu, 2017, s. 173-174. Esasında bu kazanç/zarar modeline odaklanma hususunda Tan'ı ayrı tutmak gerekir. Tan, kazanç/zarar ikiliğine sıkı sıkıya bağlı değildir. Bir tarafın kazanç sağlamadan da zarar verebileceğini ileri sürer. Bkz. Tan, 2013, s. 84.

⁴² Lu, 2017, s. 178.

kalıntıları hedefleyen yapısal adalet yaklaşımını önermesiyle bağlantılıdır.⁴³ Lu, yapısal adalet perspektifinde düzeltici adalet yaklaşımlarının aksine hem ayrıcalıklı konumları işgal edenlerin hem de ezilenlerin adaletsizliği aşma sorumluluğu olduğunu ifade eder. Bugün ayrıcalıklı yerleri işgal eden herkes yapısal olarak kırılğan toplumsal konumlarda olanların mustarip olduğu çeşitli haksızlıkların ve kendi keyfi avantajlarının yapısal temellerini ortadan kaldırmaya yönelik siyasi sorumluluklara sahiptir. Ezilenler de ahlaki olarak kendi ezilmişliklerinin sorumlusu sıfatıyla değil, ancak adaletsizliğe direnme ve adil olmayan sosyal yapı ve süreçleri dönüştürmeye yönelik kolektif eyleme katılma ödevlerine sahiptirler.⁴⁴ Lu zararların tazmininden ziyade geçmişteki adaletsizlikler üzerine kurulmuş bugünkü yapısal adaletsizlikleri hedef alma önerisinde bulunur.⁴⁵

Telafi yaklaşımlarının geçmişteki haksızlıklarla birlikte günümüz genel küresel düzenini daha adil bir seviyeye taşıma endişesi edinmesinin gerekip gerekmediği sıklıkla ele alınan bir mesele olmuştur.⁴⁶ Leif Wenar da Lu gibi günümüzdeki adaletsizliği merkeze taşımaya odaklanmıştır. Wenar'a göre geçmişteki haksızlıklara yönelik telafiler gerekli olsa da bu telafiler ülkeler arası ilişkilerin düzeltilmesi, güven ile dayanışmanın sağlanması ve hep birlikte küresel dağıtıcı adaletin tesis edilmesi gibi ileriye yönelik nedenlerle gerçekleştirilmelidir. Wenar'da telafilerin geleceğin hatırına gerçekleştirilmesi anlayışı öne çıkarılır.⁴⁷ Collste bu eleştirilere cevaben düzeltici adaletin dağıtıcı adaleti tamamladığını ifade etmiştir. Ona göre hala sömürünün zararlarına maruz kalan ülkelerin zararının giderilmesine odaklanan düzeltici adalet, hak ve kaynakların gelişmemiş ülkeler lehine yeniden dağıtımını öngören küresel dağıtıcı adaleti tamamlayacaktır. Collste bu sebeple küresel adaletin sağlanmasında sırf dağıtıcı adaletle odaklanılmasının eksik bir yaklaşım olduğunu ifade eder.⁴⁸

Düzeltilici adalet yaklaşımlarının sıklıkla karşılaştığı eleştirilerden biri maddi bir tazmin hedeflendiğinde verilmiş olan zararın hesaplanmasındaki zorluğa yöneliktir. Collste bu eleştiriye karşı kolonyalizm bağlamında Aristoteles'in söz ettiği türden kazanç ile zararın tam ortasını bularak durumu eşitlemenin veya eski hale getirmenin imkânsız olduğunu kabul eder.

⁴³ Lu, 2017, s. 180-181.

⁴⁴ Lu, 2017, s. 171.

⁴⁵ Lu, 2017, s. 173-174.

⁴⁶ Miller/Kumar, 2007, s. vi.

⁴⁷ Leif Wenar, "Reparations for the Future", *Journal of Social Philosophy*, Vol. 37, 2006, s. 396, 405.

⁴⁸ Collste, 2010, s. 84-85, 96-97.

Kolonyalizm olmasaydı sömürülmüş olan ülkelerin bugün ne durumda olacaklarını ve bu sebeple tazmin edilecek zararın miktarını tam olarak saptamak zordur. Dolayısıyla Collste, tam tazmin talep eden bir düzeltici adalet teorisinin fazla talepkar olacağını kabul eder. Ancak eşitleme, eski hale getirme veya tam tazmin kolonyalizm bağlamında vazgeçilmez çözümler olmasalar da belli bir seviyede telafi mümkündür. Geçmişte kolonyal pratiklerden kazanç sağlayanlardan bunlardan zarar görenlerin zararını muhtelif şekillerde tazmin edebilir ve mevcut eşitsizlikleri gidermek için ellerinden geleni yapabilirler.⁴⁹ Tan ise tazmin bağlamında tarafların elde ettiği kazanç ve zararların belirlenmesinin zor olduğu eleştirisine karşı telafinin parasal tazminle sınırlı düşünülmesinin hatalı olduğunu ifade eder. Ona göre yapılan haksızlığın kabul edilmesi ve hesap verilmesi de bir telafi olarak düşünülmelidir.⁵⁰ Ancak Tan'ın cevabının zararın hesaplanmasındaki belirsizlik sorununa çözüm getirmediğini söylemek mümkündür. Maddi tazmin formunda bir telafi söz konusu olduğunda miktarın nasıl belirleneceği sorunu geçerliliğini korumaktadır.

Son olarak, kolonyalizmin zararlarını hedef alan düzeltici adalet yaklaşımlarının karşılaştığı belki de en zorlu eleştirinin kolonyalizmin sona ermediği itirazı olduğunu söylemek mümkündür. Kathleen Wininger Tanzanya örneğini vererek bazı ülkelerde aktif bağımsızlaşma sürecinden sonra sosyal ve ekonomik yapılanmada da değişikliğe gidilerek toplumun tüm üyelerinin eşit hak ve fırsatlara sahip olmasına çalışılmış olsa bile neokolonyal dünyada bağımsızlaşan sömürgelerde seçkin bir kesimin sömürgecilerin bıraktığı iktidar boşluğunu doldurduğunu ifade eder. Sözelimi Güney Afrika'da yerli nüfus belli bir bölgeye yerleştirilerek ekonomik destekten yoksun bırakılmış olup politik ve ekonomik kurumlar yerli nüfus aleyhine yapılandırılmıştır. Bu sebeple özellikle ekonomik telafiye yönelik hamleler daha derinlerde yer alan bu sorunları perdelediği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Wininger'a göre sömürülmeye devam edenlerin varlığı ve uğramaya devam ettikleri zararlar gözden kaçırılmaktadır.⁵¹ Wininger'ın eleştirisi kolonyalizmin resmi olarak son buluşunun eski sömürgelerdeki yerli halkların durumunda bir değişime yol açmayışına odaklanırken neokolonyalizmin uluslararası düzeydeki etkilerinin devamlılığı üzerinde de durulmuştur. Hatta neokolonyalizm kavramını ortaya atan bağımsız Gana'nın ilk devlet başkanı Kwame Nkrumah kolonyalizmin yeni bir formda devam

⁴⁹ Collste, 2010, s. 96.

⁵⁰ Tan, 2013, s. 83-85.

⁵¹ Kathleen J. Wininger, "Post-colonialism", *Encyclopedia of global justice*, New York, 2011, s. 885.

ettiğini ileri sürerken temel olarak ülkeler düzeyinde bir zeminden hareket etmiştir. Ona göre eski sömürgeci gelişmiş ülkeler siyasi bağımsızlık elde eden eski sömürge ülkeler üzerinde neokolonyal bir tahakküm kurmuşlardır. Nkrumah özellikle ekonomik sömürünün varlığını devam ettirdiği üzerinde durmuştur. Eski sömürgeci ülkelerin eski sömürgelerden kendi mallarına rekabet yasağı ayrıcalığının tanınmasını istemeleri, bu ülkelere düşük fiyata hammadde almaya devam etmeleri ve yine bu ülkelere yapacakları ihracatla rekabet edecek endüstrilerin kurulmaması yönünde faaliyet göstermeleri devam eden ekonomik sömürünün göstergelerindendi. Neokolonyalizmde söz konusu olan, yabancı sermayenin az gelişmiş ülkelerin gelişiminden ziyade sömürülmesi amacıyla kullanılması, yatırımların ise zengin ve yoksul ülkeler arasındaki farkı kapatmaktan ziyade derinleştiriyordu. Gelişmiş olan ülkelerin finansal gücü az gelişmiş olanların yoksullaştırılmasında kullanılmaktaydı.⁵² Loomba da benzer şekilde bağımsızlaşan ülkelerin teorik olarak bağımsızlaştıklarını, ekonomi ve politikalarının eski sömürgeci güçler tarafından belirlenmeye devam ettiğini ileri sürmüştür. Gelişmiş ülkelerin işgücü arzının azlığı sebebiyle yurtdışında kâra dönüştüremeyecekleri sermaye fazlalığını, sermaye kıtlığının ve işgücü fazlalığının olduğu sanayileşmemiş ülkelerde kâra dönüştürmesiyle ortaya çıkan yeni ekonomik bağımlılık ilişkisi doğrudan siyasi bir kontrolün varlığına ihtiyaç duymamıştır. Ortaya çıkan ekonomik bağımlılıkla eski kolonilerin ekonomik ve kültürel olarak bağımlı kalmaya devam ettikleri neokolonyal bir dönem kendini göstermiştir. Loomba, yeni küresel düzende doğrudan egemenlik kurma söz konusu olmasa da ekonomik, kültürel ve hatta değişen oranlarda siyasi nüfuzun devam ettiğini belirterek kolonyalizmin ölümünü ilan etmek için erken olduğunu ifade etmiştir.⁵³ Kolonyalizmin farklı bir formda varlığını sürdürdüğü ve dolayısıyla ölümünü ilan etmek için erken olduğu itirazını bir adım ileriye götürmek mümkündür. Kolonyalizmin Porto Riko, Virjin Adaları, Martinik, Cebelitarık, Fransız Guyanası gibi halen bağımlı bölgeler⁵⁴ için biçimsel olarak dahi son bulmadığı düşünüldüğünde etkilerini düzeltmeye yönelik telafi yaklaşımlarının erken girişimler olduğu eleştirisi güçlenmektedir.

SONUÇ

Kolonyalizm de tarihteki diğer toplumsal haksız pratikler gibi düzeltici adalet kapsamında ele alınmış ve sebep olduğu zararların ve kayıpların çeşitli yöntemler izlenerek farklı formlarda telafi edilmesi gerekliliği öne

⁵² Kwame Nkrumah, *Neo-Colonialism the Last Stage of Imperialism*, International Publishers, New York, 1966, s. ix, x, xv.

⁵³ Loomba, 2000, s. 22-27.

⁵⁴ Young, 2016, s. 4.

sürülmüştür. Collste, Butt ve Tan'ın yaklaşımları, odaklandıkları zarar ve telafi türlerinde ve karşılaştırma modellerinde ayrılışlar da sömürülen ulusların kolonyalizm sebebiyle zarar gördükleri/kayba uğradıkları iddiasında ve bu zararların/ kayıpların telafi edilmesi gereğinde birleşmişlerdir. Anılan düzeltici adalet yaklaşımları çeşitli açılardan eleştirilere tabi tutulmuş ve getirilen kimi eleştiriler geçerliliğini muhafaza etmiştir. Zararın ve dolayısıyla tazmin miktarının hesaplanışının zorluğu, kimi zararların telafisinin imkansızlığı, olası bir telafi ilişkisinde tarafların uluslar olarak belirlenmesinin uluslar dahilindeki farklı gruplaşmalar sebebiyle adaletsiz sonuçlara yol açma riski ve belki de en önemlisi kolonyalizmin geçmişte kalmış bir haksızlık olarak değerlendirilemeyeceği itirazı kolonyalizmin zararlarını hedefleyen düzeltici adalet yaklaşımlarının aşması gereken önemli problemler olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, **Nikomakhos'a Etik**, (çev. S. Babür), BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2011.
- Buser, Andreas, "Colonial Injustices and the Law of the State Responsibility: The CARICOM Claim for Reparations", **Heidelberg Journal of International Law**, 2017, Vol. 2, (p. 409-446).
- Butt, Daniel, "Repairing Historical Wrongs and the End of Empire", **Social & Legal Studies: An International Journal**, 2012, Vol. 21 (2), (p. 227-242).
- Butt, Daniel, "Colonialism and Postcolonialism", **International Encyclopedia of Ethics**, (ed. H. LaFollette), Oxford: Wiley-Blackwell, 2013, (p. 892-898).
- Chimni, B. S., **International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches**, Cambridge University Press, 2017.
- Collste, Göran, "... restoring the dignity of the victims' Is global rectificatory justice feasible?", **Ethics&Global Politics**, 2010, Vol. 3, No. 2, (p. 85-99).
- Collste, Göran, **Global Rectificatory Justice**, Palgrave, 2015.
- Darian-Smith, Eve, "Postcolonial Theories of Law", **Law and Social Theory**, (ed. R. Banakar / M. Travers), 2013, Hart Publishing.
- Loomba, Ania, **Kolonyalizm Postkolonyalizm**, (çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Lu, Catherine, **Justice and Reconciliation in World Politics**, Cambridge University Press, 2017.
- Malavet, Pedro A., "Reparations Theory and the Postcolonial Puerto Rico: Some Preliminary Thoughts", **Berkeley La Raza**, 2002, Vol. 13, (p. 387-423).
- Miller, Jon / Kumar, Rahul, "Preface", **Reparations: Interdisciplinary Inquiries**, (ed. J. Miller / R. Kumar), Oxford University Press, 2007, (p. v-vii).
- Moore, Margaret R., "Justice and Colonialism", **Philosophy Compass**, 2016, Vol. 11 (8), (p. 447-461).
- Morgan, Lynda J., "Reparations and History", **Historians in Service of a Better South: Essays in Honor of Paul Gaston**, (ed.: R. J. Norrell / A. H. Myers), NewSouth Books, 2017, (p. 135-168).
- Nkrumah, Kwame, **Neo-Colonialism the Last Stage of Imperialism**, International Publishers, New York, 1966.
- Roy, Alpna, "Postcolonial Theory and Law: A Critical Introduction", **Adelaide Law Review**, 2008, Vol. 29 1/2, (p. 315-357).

Tan, Kok-Chor, **Toleration, Diversity and Global Justice**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Toronto, University of Toronto, 1988.

Tan, Kok-Chor, “National Responsibility, Reparations and Distributive Justice”, **Nationalism and Global Justice: David Miller and His Critics**, (ed. H. De Schutter / R. Tinnevelt), Routledge, 2013, (p. 78-93).

Wenar, Leif, “Reparations for the Future”, **Journal of Social Philosophy**, 2006, Vol. 37, (p. 396-405).

Wininger, Kathleen J., “Post-colonialism”, **Encyclopedia of Global Justice**, (ed. D.K. Chatterjee), Springer, New York, 2011.

Young, Robert J., **Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş**, (çev. B. Toksabay Köprülü-S. Şen), Matbu Kitap, İstanbul, 2016.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://t24.com.tr/haber/meksika-dan-ispanya-ve-vatikan-a-16-yuzyil-katliami-na-ozur-cagrisi,814046>, (erişim tarihi: 18.09.2019).